Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi
Cilt VI Sayı 4 den ayrıbasım (Extrait: Tome VI. No. 4)

ABDÜLKADİR İNAN

ESKİ TÜRKLER'DE VE FOLKLORDA «ANT»

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1 9 4 8

ESKİ TÜRKLERDE VE FOLKLORDA «ANT»

ABDÜLKADİR İNAN

3-4-59

I. Ant Kelimesi

1 § "Ant„ kelimesi bütün İslâm-Türk kabilelerinde müşterektir. Şamanist Türk'lerden Yakut'lar "andıgar„ (Pekarsky, Yakut sözlüğü, 107; tercüme, 21), Çuvaş'lar ise "andiçmek„ yerine "antaḫ-„ (Aşmarın, Çuvaş dil sözlüğü IV, 52), Orta-Asya kavimlerinden Kalmuk'lar, Yakut'lar gibi, "andagar„ (G. J. Ramstedt, Kalmukische wörterbuch, 10) derler. Eski ve yeni sözlüklerde "ant„ ve "andagar„ kelimesi arapça "half„ (حلف), yemin (يمين), kasem (قسم); farsça sûkend (سوكند); almanca Eid, Eidschwur kelimeleriyle izah edilmektedir. Mahmut Kâşgarî (DLT, I, 45, 206; tercüme, 42, 243) "and„ kelimesini Arapça *half* (حلف) ile izah ediyor. Bugün kullandığımız "andiç-„ yerine "andık-„ kelimesini veriyor ki, bu kelime çağdaş Türk lehcelerinden altaylı Tölös'lerde "beraet kazanmak, şüpheyi izale etmek„ anlamına gelir (Radloff, WB, I, 235). Maniheist Uygur'ların da "andiçmek„ yerine "andık-„ kullandıkları bir tövbe duasından anlaşılmaktadır (....*yine neçe igidegü antıktımız erser* = yine nece yalan yere andettik ise; v. Le Coq, Chuastuanift). Bu filoloji araştırmalarından anlaşılıyor ki, eski devirlerde "ant„ kelimesi daha çok yaygın olmuştur.

II. Tarihte Ant Töreni

2 § Eski Türk'lerin andiçme töreni hakkında tarihî malûmat M. ö. I. yüz yıla aittir. Bu malûmat Hun, (H'yung-nu) hakanı Huhanye ile Çin elçileri Çan ve Mın arasında akdedilen karşılıklı dostluk ve kardeşlik muahedesi münasebetiyle *Çin vakanüvisleri* tarafından kaydedilmiştir. Bu muahedeyi teyit eden and formülü rahip Hyacinth tarafından şöyle tercüme edilmektedir: "*Han ve Hunlar bir sülâle teşkil ederler: nesiller boyunca biribirini aldatmaz, biribirine saldırmaz. Hırsızlık vukuunda biri birine bildirirler. Hırsızları cezalandırırlar, zararları öderler, Iki taraftan birine düşman saldırırsa askerleriyle yardım ederler. Bu andı kim bozarsa tanrının cezasına çarpsın, nesiller boyunca bu andın cezası altında inlesin„*. Çin elçileri Çan ve Mın, Hun hakanı Huhanye ve boy başbuğları, *No-Şuy* ırmağının doğusundaki *Hun dağı*'na çıktılar ve bir beyaz at kurban kestiler. Hakan seferlerde kullandığı (en değerli) kılıcını eline alarak ucunu şaraba batırdı ve bu antlı şarabı *Yüeçi hanı*'nın kafa tasından yapılmış kapla içti. Çan ve Mın, Çin'e döndükten sonra saraydaki devlet adamları böyle bir ağır *ant* yükü altına gir-

dikleri için elçileri tekdir ettiler ve bu anttan kurtulmak için tanrıya kurban sunmayı teklif ettiler[1].

VIII. yüzyıla ait olaylardan bahseden yine bir Çin kaynağı Uygurlarla Çin komutanı arasında yapılan bir *andlaşma töreni*'ni şöyle tavsif ediyor; Çinli komutan şöyle dedi: *"Tan sülâlesinden Gök oğluna onbin yıl; Uygur hakanına da onbin yıl. Her iki hükümdar karşılıklı barış içinde bulunsunlar; hangisi bu sözleşmeyi bozarsa savaşta canı çıksın, soyu sopu yok olsun.„*

Ant şarabı getirildiği zaman Uygur başbuğları *"senin andınla ant ediyoruz„* dediler[2].

VI. Yüzyılda yaşıyan Avarlar hakanına isnad edilen bir *ant formülü* Bizans tarihçisi Menander tarafından kaydedilmiştir. Bu ant *Bizans* ile *Avarlar* arasındaki sözleşmeyi teyit için içilmiş ant idi. Menander'e göre, Avar hakanı Bayan şöyle andiçmiştir: *"Sava üzerinde köprü kurmakla Romalılara karşı zarar vermek niyetinde isem ben* Bayan *mahvolayım; bütün avarlar mahvolsun; gök üstümüze yıkılsın, gök tanrının ateşli okları bizleri öldürsün, dağlar ve ormanlar başımıza yıkılsın;* Sava suyu *taşarak bizleri yutsun.„*[3]

İslâm müellifleri, Türkler'in görenek ve geleneklerinden bahsederken and konusuna da temas etmişlerdir. X. yüzyılın ilk yarısında eserini yazan İbn-ül-Fakih'e göre "Türkler bakırdan yapılmış bir put önünde yemin ederler. Putun önünde su dolu bir kap bulunur. Suyun içine altın ve bir avuç buğday atarlar. Kabın altında bir tane kadın pantalonu bulunur. Yemin eden "andımı bozarsam kadın pantolonu giyiğim olsun, beni buğday gibi biçsinler, yüzüm altın gibi sararsın„ der[4].

XI. yüzyıl müelliflerinden Gardizi Türk karyelerinden bahsederken şöyle diyor: "... Üçüncü karye *Daluganc* (?) bir dağ yakınındadır. Türkler bu dağa taparlar ve bununla and içerler; bu dağ Tanrının makamıdır derler «و این ده بکوه نزدیکست و تقرب کنند ترکان بدین کوه و سوکند خورند بدین کوه و چنین گویند که این جای رب‌العزة است نعوذبالله عما یقولون»[5]

Eski Türk görenek ve geleneklerini çok iyi bilen Mahmud Kâşgarî *temür* (demir) kelimesini açıklarken ant formüllerinden biri olan "gök kirsin, kızıl çıksın„ cümlesini naklederek Türk andı hakkında şu malûmatı veriyor: "bu sözün başka bir anlamı vardır. *Kırgız, Yabaku, Kıpçak* ve daha başka kabilelerin halkı andiçtiklerinde yahut ahidleştiklerinde

[1] Hyacinth, Sobraniye sved, ... I, 78 - 79.

[2] Ayni eser, I, 401 - 402.

[3] Hüseyin Namık Orkun, Türk Hukuku Tarihi (Adliye Vekilliği neşri), Ankara 1935, birinci kısım, sah 23 (Menander, Exc. Legat. sah. 130 dan naklen).

[4] A. Zeki Velidi (Togan) Meşhedskaya Rukopis İbn-ül-Fakih'a, (İzvestiya Akademii Nauk, 1924, sah. 241).

[5] W. Barthold, Otçet o poyezke V Sred. Azıyu (ZİAN, VII• série, tom I, N 4), 1897, sah. 102, 125.

kılıcı çıkararak yanlama öne korlar. "Bu gök kirsin, kızıl çıksın„ derler ki, sözüm de durmazsam (yani yalan söylersem) kılıç kanıma bulansın, demir benden öcünü alsın demektir. Çünkü onlar demire tâzim ederler„ [6].

XIV. Yüzyıl bilginlerinden Ebu Hayyan'a göre Türk'ler yemin ederken "andiçtim„ *"Sencer başı için„*, *" Sencer gözü için „* , *"Sencer canı için„* derlermiş. Bunlara şu malûmatı da ilâve ediyor: *"Beylik* kitabında diyor ki, bizim memleketimizde bu yeminlerden hiçbirini kullanmazlar. Herhangi birimiz yemin edecek olursa kıbıt hesabında yetmiş akdinde (?) büktüğü gibi şehadet parmağını tırnağına yetiştirmiyecek surette büker ve "bu anttır, filân işi yapmadım "yahut„ yapmam„ der. Bu suretle yalan yere yemin etmediği gibi yeminden sonra da bozan olmaz. Bu yeminin manâsı "eğer yalan söylersem bunun gibi kambur olayım„ demektir [7].

1173 - ncü (milâdi 1759 - 60) yılında Kırgız - Kazak'larla Kalmuk-Torgavut'lar barış antlaşması yaptılar. Bulanık denilen su kıyısında gök kaşka (alnında bir işaret bulunan) boz aygır, kara başlı koç kurban kesip ellerini kana batırdılar, böylece antlaştılar. O zaman antlaşma böyle olurmuş [8].

III. Folklorda «ant»

3 § Kuzey-doğu kavimlerini tetkik eden etnografyacıların "ayı andı„ tesmiye ettikleri ant töreni Türk boylarından Yakut, Altay, Salcak boylarında tesbit edilmiştir. Ant içecek altaylı ayı derisi üzerine oturup burun deliklerini öper; Altaylılar ayının canilere ceza vereceğine inanırlar. Yenisey kaynaklarında yaşıyan Salcak'lar yemin ederken "gün, ay görüyor„ diyerek tüfek namlusunu yahut bıçak yüzünü yalarlar. Sonra ayı kafası bulunan kaptan su içip "bu suyu içtiğim gibi ayı beni yesin„ der [9]. Altaylı Telengit'lerde ant içen adam eski zamandan kalma çakmaklı tüfek tutup "işte ay, işte güneş, işte silâh! ben bu silâhı yalıyorum. Eğer suçlu isem güneşi gözüm görmesin! Bu silâh beni öldürsün!„ der. Eski zamanda tüfek yerine ok ve yay kullanılırmış [10].

Yakut'larda en maruf ant "ayı andı„ dır. Ant içecek olan Yakutun evine ayı kafası getirilir ve yanan ocağın önüne konur. Ateş üzerinde bir kapla yağ bulunur. Ant içecek adam ateşe karşı dizleri üzerine oturup "eğer yalan söylersem bu yağ karnımı delsin! ayı beni yesin! ayı kafasını ısırdığım gibi o da beni ısırsın!„ diyerek kafayı ısırır [11].

[6] M. Kâşgarî, DLT, 1, 302; Besim Atalay terc., 362.
[7] Dr. Ahmet Caferoğlu neşri, İstanbul 1931. sah. 146 (metin), 177 (tercüme)
[8] Kurban Ali Halidî, Tevarih-i Hamse-i Şarkî, Kazan, 1911. sah. 256.
[9] G. Potanin, Oçerki S. - Zap. Mongolii, IV, 39.
[10] A. Kalaçev. Poyezdka k telengitam na Altay (JS, 1896, IV, 485).
[11] Haruzin, Ayı andı (Etnog. Obozr, 1898, No 3 sah. 5).

O. Busse'nin verdiği malûmata göre Yakut'larda ant töreninde kılıç yahut tüfek gibi silâhları öpmek âdeti vardır. Buret'ler ise süngü ucunu öperler [12]. Yakut'ların ant formülleri (andagar tıl) birçok folklorcular tarafından tespit edilmiş olduğu halde bunlarda her hangi bir silâh adına rastlanmıyor. Bu formüllerde ateş, ayı yahut at kafası, muhtelif tanrı ve koruyucu ruhlar zikrolunmaktadır. Yakutların ant formüllerinden en uzunu S. V. Jastremski tarafından "Yakut Halk Edebiyatı Örnekleri„ adlı eserinde verilmiştir [13]. Bu formülün tercümesi şöyledir: "Bu alevli ateş babamızın önünde aygır (yahut ayı) kafası üzerine oturarak yukarıdan aş (yemek) dökerek ant ediyorum: yakdığım ateş hiç bir zaman sıcaklık göstermesin ve yanmasın!

Yer sahibi (ilâh) doğan çocuklar, beslenen hayvanlar lûtuf etmesin! Doğan çocuklarımız beşiksiz (harfiyen: "yuvasız„), beslenen hayvanlarımız ağılsız kalsın!

Kara (karanlık) orman sahibi Bay Barılah Toyon iyi avlardan mahrum etsin!

Hotun İeyeḫsit hiç bir türlü talih (col) ve kısmet nasib etmesin!

Yaratıcı Ak efendi (Ürüng Ayii Toyan) dedemiz ve Cesegey efendi babamız, eğer ben yalan söylüyorsam, lûtuf ettiği evlât ve hayvanlardan mahrum etsin! Eğer söylediklerim yalan ise, gören iki gözüm kör olsun! İşiten iki kulağım tıkansın! Söyler dilimden mahrum etsin! Tutar ellerim tutmaz olsun! Yürür ayağım yok olsun — ben de torba gibi sürükleneyim (harfiyen: "sürüklenip kalayım„)!

Bütün akranım ve benim gibiler beni tahkir etsinler! Yaşdaşlarım bana küfretsinler!

Bu aydın dünyada (harfiyen: "güneş yerinde„) yaşamayayım!

Sözlerimin hakikat olduğuna andediyor ve ateşe döktüğüm yemekden yiyiyorum„ [13].

Yine bir Yakut ant formülü V. L. Priklonski tarafından tesbit edilmiştir. Bu formül Şamanlık (oyun) mesleğine yeni kabul edilen genç Şamanın kabilesine ve ruhlara doğrulukla hizmet edeceğine dair verdiği anttır ki bir nevi *juramentum promissorium'dur.*

V. L. Priklonski'nin verdiği malûmata göre, bu tören ihtiyar bir Şamanın idaresi altında yapılır. Genç Şaman bir dağ tepesine çıkarılır, törene çok halk toplanır. Dokuz delikanlı ve dokuz kız, genç Şamanın sağında ve solunda yer alırlar. Genç Şamana şaman cübbesi giydirilir. Eline de at kıllariyle süslenmiş bir asâ verilir. İhtiyar Şaman çok uzun olan ant formülünü söyler, genç Şaman da bunları tekrarlar. Çok uzun olan bu ant formülünün birinci kısmı şöyledir: " düşkünlerin koruyucusu, yoksulların babası, öksüzlerin anası olacağıma söz veriyorum.

[12] O. Busse, Spisok slov bitovago znaceniya (Zap. R. Geogr. Ob. Po otd. etnografii 1880, t. III. S. 228).

[13] Obraztsı narodnoy literaturî yakutov (Trudı kom. Po isuç. Yakut. ASSR, 1929, tom VII, sah. 213).

Yüksek dağ tepelerinde bulunan ruhlara saygı göstereceğime, onlara canla başla hizmet edeceğime andiçiyorum. Bu ruhların en büyüğü, en kudretlisi, üç cins ruhlar üzerinde hâkim olan, dağ tepesinde yaşıyan ve şamanların "Suostugannah Ulu-toyor„ dedikleri tanrıya, onun büyük oğlu Uygul-toyon'a, karısı Uygul-ḫatun'a, küçük oğlu Keke-Çuoran-toyn'a onun karısı Keke Çuoran-ḫatun'a ve bunların sayısız aile üyelerine ve uşaklarına saygı göstereceğime ve hizmet edeceğime ant içiyorum. Bu ruhlar insanlara türlü hastalıklar gönderirler; ben bu hastalıkları sarı at kurban ederek iyi etmeğe söz veriyorum ...[14]„.

4. § İslâm-Türk'ler arasında şer'î kaza makamları asırlardanberi fıkhın kabul ettiği yemini tatbik etmişlerdir. Bununla beraber eski ant gelenekleri, İslâm Türk'lerin hayatında ve folklorunda derin izler bırakmıştır. Hele eski Türk boy teşkilâtını muhafaza eden Kırgız-Kazak'lar çok eski ant müessesesi geleneklerini son yıllara kadar muhafaza etmişlerdir. Şeriatçı hocalar bu gelenekleri ortadan kaldırmağa muvaffak olamamışlardır. Ancak pek yakın zamanda bazı kabilelerde Kuran üzerinde camilerde yemin ettirmek âdeti yayılmağa başlamıştır.

Kırgız-Kazak'larda andın muhtelif şekilleri etnograflar tarafından müşahede ve tesbit edilmiştir. Bunlardan pek maruf olanları, kılıç, tüfek, bıçak yalamak, çoban değneği (kuruk) ve kamçı sapı üzerinden atlamakla ant içmektir[15]. Andın daha dehşetli olmasını istiyen davacılar müttehemin kefenlenerek mezarda "yalan söylersem canım çıksın!„ demesini teklif ederler[16]. Demircinin körüğü üzerine ant etmek âdeti de tesbit edilmiştir.

Kırgız-Kazak'ların eski âdetleriyle mücadele eden bir hoca tarafından 1841 de yazılıp 1879 da Kazan'da yayınlanan bir manzumede[17]. Kırgız-Kazakların "şeriate uymıyan„ antları şöyle tavsif ediliyor. "At sürüleri, çobanının değneği ve kılıcının sapı üzerinden atlamaz; demircinin körüğünü ulu sayar, servet ve samanını körüğün lûtfu sanır; iki adam davalaşırsa itham edilen adam ant ederek göğe bakıp tırnağını yalar Yine "işte şu mezara var, tüfeğe (elini) vur, haksız isen tüfek seni vursun, diyerek tüfeğini ulu sayar„.[18]

Silâh üzerine ant Başkurt'larda en büyük antlardan sayılır. Silâh üzerine yemin etmeğe mecbur edilen suçlu derhal itiraf eder ve ant içmeğe yanaşmaz[19].

[14] V. L. Priklonski, Tri goda v yakutskoy oblasti (Jivaya Starina, 1891, IV, 50-52).

[15] Grodekov. Kırgızi i Kara Kırgızi Sır-Daryinskoy obl. 212-213; 224.

[16] İ. Dobromsislov, Sud u Kırgızov, Kazan 1904, s. 6.

[17] Kıssa Kazakning ahvalini beyan eder, Kazan 1871.

[18] And töreninde «tırnak yalamak» Lob-nor kıyısındaki Türklerde de müşahede edilmiştir (N. Katanof, Sredi türkskih plemen, S. 11).

[19] S. İ. Rudenko, Başkırı, Leningrad 1925, sah. 309.

Anadolu Türk'lerinin ant müessesesiyle ilgili folkloru şimdiye kadar iyi öğrenilmiş değildir. Buna rağmen bazı folklorcularımız tarafından eski ant gelenekleri izlerine rastlanmıştır. M. Zeki, Konya âdetlerinden bahsettiği bir makalede şu malûmatı veriyor: "yine eski Türk'lerde bıçak atlamak âdeti vardı, büyük teke bıçağı bulunmazsa değnek atlarlardı. Bıçak, söylenmesi icabetmiyen en mühim bir iş için atlanırdı. Ortaya bir kılıç getirilerek bu sırrı saklıyacağım yahut bu işi göreceğimden bu bıçağı atlıyorum„ der, atlardı. Bu en büyük yemindi. O iş mutlaka görülür, o sır mutlaka saklanırdı. Bıçağı atladıktan sonra (söz verdiği) işi görmiyen, (sırrı) saklamıyan en âdi adam sayılırdı„ [20].

"Dede korkut„ hikâyelerindeki Oğuz kahramanlarının ant formülleri de "kargış„ dan ibarettir; mushaf üzerine "el vurup ant içmek„ ancak XII. hikâyede zikrolunuyor ki, son devirlerde aldığı mâna iledir.

Alp Kazan'ın inağı Beyrek Kazan'a âsi olmıyacağına şöyle ant ediyor; "Ben Kazan'ın nimetini çok yemişim, bilmezsem gözüme dursun! Kara koç kazılık atına çok binmişim, bilmezsem bana tabut olsun! güzel kaftanlarını çok giymişim, bilmezsem kefenim olsun! al bargâh otağına çok girmişim, bilmezsem bana zindan olsun! „ [21]

Beyrek and içti: Kılıcıma doğranayım, okuma sancılayım, yer gibi gertileyim, toprak gibi savrulayım sağlıkla varacak olursam Oğuza gelip seni helallığa almazsam.„ [22]

"Oğuz yiğidinin öfkesi kabardı: kılıcını çıkardı, yeri çaldı, kertti. Kerttiğim yer gibi kertileyim, toprak gibi savrulayım, kılıcıma doğranayım, ohuma sançlayım, oğlum doğmasın, doğarsa on güne varmasın bey babamın kadın anamın yüzünü görmeden bu gerdeğe girsem.„ [23]

5 § Eski topluluklarda "gerçek„ ile "yalan„ ı "suçlu„ ile "suçsuzu„ ayırdetmek için "tanrı yargısı„ na (ǫrdāl, Gottesurteile, Gottesgricht) başvurulurdu. Tanrı yargısının iptidai şekilleri itham edilen adamı düelloya çağırmak, kızgın demirle yakmak, zehir içirmek ve saire gibi denemeler olmuştur. Tanrı yargısının bu kaba şekilleri Avrupa'da XIII. asrın sonlarına kadar tatbik edilmiştir. Tanrı yargısının daha mülâyim şekli İslâmiyetin zuhurundan önce Arap'larda tatbik edilen mubahele (مباهله), Türk kavimlerinde tatbik edilen ve mahiyeti itibariyle Arap'ların mubahalesiyle aynı olan "karganma„ (lânetleme) dir. Dava bakıldığı esnada ansızın gelen müsafirlerin hakemliğine başvurmak ve onun verdiği karara başeğmek "tanrı yargısı„ nın, zamanına göre, en makul şeklidir. Bu gelenek Yakut'ların bir kolu olan Dolgan'larda son yıllara kadar

[20] M. Zeki, Konya âdetleri (Halk Bilgisi Haberleri. 1931, sayı 16, sah. 75).
[21] Kilisli neşri, sah. 167-168; Orhan Şaik Gökyay, sah. 116.
[22] Kilisli, s. 53; O. Ş. Gökyay, s. 35.
[23] Kilisli, s. 106; O. Ş. Gökyay, 72.

devam etmiştir[24]. Kutlu sayılan misafirlerin hakemliğine müracaat edildiğini biz kendimiz Kırgız - Kazak'larda müşahede ettik[25].

En eski devirlerde "ant„ kelimesi bir yabancı ile kardeşleşme ve dostlaşmayı teyid için yapılan töreni ifade etmiştir; bugünkü anladığımız mefhumu ifadeye yarıyan bir terim olarak kullanılması çok sonraki devirlere aittir. Gerek tarih kayıtlarından ve gerek folklor materyallerinden pek açık olarak anlaşılmaktadır ki, eski devirlerde "suçlu„ ile "suçsuz„ u, "gerçek„ ile "yalan„ı ayırdetmek için "tanrı yargısı„ na müracaat edilirken "ant içmemişler„, fakat "karganmışlar„ yani kendi kendilerinin, evlâtlarının, soyu sopunun üzerine tanrının lânetini (kargışını) çağırmışlardır. "Yalan söylüyorsam gözüm kör olsun, evlâdımın ölüsünü öpeyim !..„ gibi "ant„ lar eski devirlerde tatbik edilen kargışın kalıntılarıdır ki, bugün ancak folklor materyali kıymetini haizdir.

"Tanrı yargısı„ na müracaat edilirken "kargış„ İslâmiyetten önceki Arap yeminlerinden biridir. Araplar buna mübahale (مباهلة) yahut ibtihâl (ابتهال) derlerdi. Necranlı Hıristiyan Araplar'la Peygamberin İsa hakkındaki münakaşaları münasebetiyle "mübahale„ Kur'an'da da zikredilmiştir[26]. "Mübahale„ karşılıklı lânetleşme (karganma) demek olup Araplar böyle yapılan lânetleşmenin yalancının boynuna geçeceğine inanırlardı. Bu inanma Arap'larda ve Türk'lerde olduğu gibi, muayyen bir kültür merhalesinde, başka kavimlerde de olmuştur. Meselâ, Islavlarda yemin mânasını ifade eden *Klyatva* kelimesi de aslında "kargış„ demektir.

Yukarıda naklettiğimiz ant formüllerinin hepsi "kargış„lardan ibarettir. Eski devirlerde buna "ant„ denilmemiştir.

IV. En Eski Devirlerde Ant

6 § En eski devirlerde "ant„, yukarıda zikrettiğimiz veçhile, yalnız devletler, kabileler veya şahıslar arasında yapılan kardeşleşme ve dostlaşma törenini ifade etmiştir. Bu tören, Türk folklorlarındaki tavsiflerinden anlaşıldığına göre, şöyle olurdu: iki yabancı kardeşleşmeye ve dost olmağa karar verirlerse soydaşlarının huzurunda kollarını keserek bir kaba (*ant ayağı*'na) kanlarını akıtırlar. Aralarına kılıç, ok veya başka bir silâh koyarak bu kaptaki kana kımız, süt veya şarap karıştırarak beraber içerlerdi. Sonra silâhlarını yahut atlarını veyahut hem-

[24] A. A. Popov. Materiali po rodovomu stroyu Dolgan (Sovetskaya Etnografiya 1934, No. 6, sah. 136).

[25] Yabancı bir misafirin geldiği gün ev hanımı yahut gelinlerinden biri oğul doğurur yahut başka bir beklenmiyen iyilik olursa misafir «kutlu konuk» sayılır.

[26] «Sana gelen ilimden sonra artık her kim seninle münakaşaya kalkarsa haydi de: gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra can ve gönülden *ibtihal* ile dua edelim de Allah'ın lâ'netini (kargışını) yalancıların boynuna geçirelim» (Âl-i ʿİmran suresi 59. ayet). Kalmukçada *xaral* (kargış)—lânet, ant, yemin anlamına gelir (G. J. Ramstedt, Kalm. Wörterbuch. 168).

şirelerini değiştirirler, böylece "antlı adaş„ olurlardı [27]. Moğol devrinde bu törenle dostlaşmış olanlara "anda„ denilmiştir. "Anda„ terimi Türk lehcelerinden ancak Kırgızcada "Kuda (dünür)„ kelimesiyle birlikte "kuda + anda = kudanda„ (= dünür + kardeş), Kırgız - Kazakçada "kudandalı„ (= dünür olanlar) [28] şekillerinde muhafaza edilmiştir.

Bu "ant töreni„ hakkında ilk malûmat milâttan önce V inci asırda Herodot (IV, 70) tarafından verilmiştir. Bu malûmata göre İskitler ant ederken kendilerini hafifçe yaralarlar, kanlarını bir kaba damlattıktan sonra silâhlarını o kana batırırlar ve her iki taraf dualarını [ant formüllerini olacak] tekrarlıyarak bu kaptan içerlerdi. Milâttan sonra II. asırda yaşamış olan Samosat'lı Lukian, İskit Toksarid'i (Toxaris) şöyle konuşturuyor: "[İskitlerde] dost olarak biri seçildiği zaman beraber yaşamağa, gerekirse biri başkası için ölmeğe büyük ant yapılır. Gerçekten de biz böyle yaparız; parmaklarımızı keserek kanımızı bir kaba akıttıktan sonra kılıçlarımızın ucunu bu kana batırarak bu kaptan içeriz. Sonra bizi hiç bir şey ayıramaz„ [29].

İskit'lerin dostlaşma (anda) törenlerinde görülen kan karıştırma unsuru Türk boylarında tarih boyunca devam etmiştir; hatta Osmanlılar devrine ait edebiyatta kan yalaşıp dost olma motifine rastlıyoruz. II. Bayazıt devri şairlerinden Mesihî'nin Ali Paşa hakkında yazdığı mersiyede,

Subhudem bir acep uğraş oldu
Her taraf lagze-i sabaş oldu
Dil paşa ile peykân-i adu
Kan yalaştı ve kardaş oldu

Birinci Selim devri şairlerinden Ahî'nin bir şiirinde

Okların can almağa tîrinle yoldaş oldular
Sinelerde kan yalaştılar karındaş oldular [30]

Osmanlı imparatorluğuna giren İslav'larda, bilhassa Bulgar'larda, kan yalaşıp kardeş olma âdeti, papasların yasak etmelerine rağmen, son zamanlara kadar devam etmiştir [31].

Gerek bu tarihî malûmattan ve gerek folklor materyallarından açık olarak anlaşılıyor ki, en eski devirlerde ant ancak dostluk ve kardeşlik kurmak için tatbik edilmiştir, *kargış* ise gerçekle yalanı ayırt etmek için

[27] «Adaş» terimi için bk. Ab. İnan, Adaş ve sağdış kelimelerinin en eski anlamları, («Türk Dili Belleteni», Seri III, sayı 1-3, sah. 41-45).

[28] K. K. Yudahin, Kırgızca - Rusça sözlük, Moskova 1940, s. 395 ; Begalıyev-Gavrilov, Kazakça - Rusça sözlü , 1938 sah. 190.

[29] V. V. Latışev, İzvestiya drevnih avtorov o Kavkaze i o Yujnov Rossii (Zapiski Imp. R. Ârkh. Ob. VII, s. 552).

[30] Necip Asım, Türk tarihi, İstanbul 1316, sah. 60-61.

[31] S. Bobçev, O pobratistve i posestrimstve (Jivaya Starina, 1892, III, s. 34-35). Bulgarların bu âdeti Ahiçelebi. Tatarpazarcık ve Karahasan bölgelerinde tesbit edilmiştir (ayni makale, sah. 36).

yapılan müstakil bir tören olmuştur. Bununla beraber ant töreniyle yapılan dostluk ve kardeşlik kargış formülleriyle de teyit edilmiş olacak ki, sonraları kargış töreniyle ant töreninin karışmasına sebep olmuş ve *kargış*'tan ibaret olan törene de ant denilmiştir.

Kabile teşkilâtının çok kuvvetli çağında antlı dost olma töreni fertler arasında değil, fakat boy başbuğları tarafından kabilelerinin iştirakiyle yapılırdı. Böylece iki boyun kanları ve silâhları birleşmiş olurdu. Manas destanının kahramanlarına göre antlı dostlar "göğüslerinde canları, ağızlarında dilleri-sözleri, gemlerde atları, bohçada giyimleri bir (yani ortak) olan„ kimselerdir [32]. Kırgız'lar bu gibi dostlara "antlı adaş„ derler ki, eski türkçede "andlığ adaş„ denirdi [33].

"Moğulların gizli tarihi„ Temuçin'le Camuha'nın dostluklarını hikâye ederken onlara şu sözleri söyletmektedir: "Kadim zamanki ihtiyarların sözlerini duyduk. Buna göre, dost olan kimselerin hayatı ve canı bir olur. Onlar birbirini terk etmezler, birbirinin hayatını korurlar„ [34].

V. Türlü ant törenlerinde görülen unsurların izahı

7 § a) KAN: Kardeş veya dost olmak isteyenlerin kanlarını bir içkiye karıştırıp içmeleri eski antlaşmanın en önemli şartlarından biri olmuştur. İptidaî zihniyete göre kan ve can ayni şeydi; kanları birbirine karışan kimselerin hayat ve ölümleri de birbiriyle bağlanmış olduğuna inanılırdı. Bundan dolayıdır ki kardeşleme andı töreninde kan en önemli unsur olmuştur. XVIII. yüzyılda şamanist Kalmuk - Torgavut'larla yaptıkları barış antlaşmasında müslüman Kazak - Kırgızlar bile kurbanlık koyunun kanına ellerini batırmak suretiyle, bu kan karıştırma âdetini sembolik olarak yerine getirmişlerdir. (§ 2) Bir Yakut hikâyesinde tasvir edilen sadakat andında da kan unsurunu görüyoruz. Bu hikâyeye göre kendisini uşaklığa teslim eden bir Yakut, sadakatle hizmet edeceğine ant içerken, kemikten yapılmış bıçağıyle serçe parmağını kesiyor ve kaniyle kayınağacı kabuğuna ant işaretini yapıyor [35]. Kan yalaşıp kardeş olma âdetinin eski Osmanlı edebiyatındaki yankısını ve papasların mücadelesine rağmen, Bulgar'larda son zamanlara kadar devam ettiğini yukarıda zikrettik (§ 6).

b) SİLAH: Kılıç, yatagan, mızrak, balta, ok Türklerin gerek "anda„ ve gerek " kargışlı ant „ törenlerinde görülen en önemli unsurlardır. Folklor materyallerinden anlaşıldığına göre Türk'lerde dostlaşma andı yalnız silah üzerine de olmuştur. Manas destanının devamı olan Kan Yoloy destanında " bir okunu çekti, aldı, aralarına koydu — kıyametlik

[32] Radloff, Proben, V, sah 32.

[33] Kutadgu Bilig'de : «Ukuş ol sanga edgü andlig adaş» .

[34] Dr. Ahmet Temir, Moğolların gizli tarihi, sah. 53 (s. 117).

[35] G. Potanin, Oçerki S. - Zap. Mongolii, IV. sah. 641 - 642; Ab. İnan, Göçebe Türk boylarında evlâtlık müesseseleriyle ilgili gelenekler, (Ank. Univ. D. T. C. Fa. Dergisi, c. VI, sayı 3, sah. 134).

dost oldular „ denilmektedir [36]. Galip kahramanın kılıcı altından geçmek de itaat ve sadakat andı sayılmıştır. Oğuz beyi Beyreg'in düşmanı Yalancı oğlu Yalıncuk ". . . Beyreg'in ayağına düştü, kılıcı altından geçti, Beyrek dahi suçundan geçti„ [37].

Çoban değneği, kılıç, yay, ok, balta, bıçak, son zamanlarda tüfek ve başka silah ve aygıtların ant töreninde birinci derecede önemli unsur sayılmaları iptidaî toplulukların istihsal hayatlarında oynadıkları rollerle izah edilebilir. İptidaî insan için bunlar yalnız âlet değil, fakat bir koruyucu ve besleyici ruhu temsil eden fetişlerdir; her âletin kendine mahsus bir koruyucu ruhu vardır. Yalan yere ant içilirse bu koruyucu ruhun darılacağına inanılırdı.

c) KARŞILIKLI HEDİYE ALIP VERME: Silah at, giyim v. b. nesneleri değiştirme âdeti Türk ve Moğolların anda törenlerinde en önemli unsurdur. "Moğolların gizli tarihi„ Temuçin'le Camuha'nın ilk dostluklarını şöyle anlatıyor: "ilk defa aralarında dostluk (anda) tesis ettikleri zaman Temuçin onbir yaşında idi. O zaman Camuha, Temuçin'e karaca bacağından elde edilmiş bir oyun kemiği (aşık) vermiş ve Temuçin'den de, içine kurşun dökülmüş başka bir oyun kemiği (aşık) almış, bu suretle dost olmuşlardı„. Her ikisi de büyüdükten sonra kuşaklarını değiştirmek suretiyle dostluklarını tazelediler [38]. Oğul ve kızlarını evlendirme (dünürlük) suretiyle kardeş olan Buretler kuşaklarını değiştirerek birbirini öperler; böyle dünürlük tesis etme adetine "böhö andaldaha„, yani "kuşak değiştirme„ denir. [39] Ayni zaman Buretlerde "anda„ — dost demektir. Halhas'larda ise "anda„ müessesesi tamamiyle unutulmuş, "anda kelimesi ancak "değiştirme„ manasına gelen "andaldaqa„ kelimesinde muhafaza edilmiştir. [40].

Aynı âdet Bulgarlar'da da tesbit edilmiştir. S. Bobçev'in verdiği malûmata göre iki Bulgar kardeşleşmek isterlerse şimşir ağacı dallarından buket yaparak birbiriyle değiştirirler, sonra kollarını kanatarak yalaşırlar [41]. Hediyeler alıp verme (birşey değiştirme) ile dost ve kardeş ("anda„) olma âdeti İşkit ve Türk kavimlerinin egemen oldukları

[36] W. Radloff, Proben, V, 376. Kırgız - Kazak rivayeti olan Alp Bamsı destanında iki kahramanın aralarına kılıç koyup dost oldukları zikredilmektedir (Abubekir Divayev, Alpamış Batır, Taşkent 1902, sah. 18). Kırgız'larda dost olmak isteyen iki kimse aralarına yalın kılıç koyarak, çıplak göğüslerine birbirine dokundurmak suretiyle, kucaklaşırlar (Grodekov, Kırgizi i Kara Kırgizi Sır-daryinskoy obl., 41-42).

[37] Dede Kurkut, Kilisli, 66; Orhan Ş. Gökyay, 44.

[38] Dr. A. Temir, Moğolların gizli tarihi, sah. 52-53.

[39] M. Hangalov, Svadebnıye obryadı Unginskih buryat (Etnog. Obozreniye, 1898, No 1, sah. 41).

[40] T. A. Bertagayev, Zapadno-buryatskiy dialekt na materialah leksiki (Ak. N. SSSRXLV N. Marru, 1935, sah. 151-152).

[41] S. Bobçev, O pobratimstve i sestrimtsve (Jiv. Starina, 1892, III, sah. 34). Haç yahut başka bir nesne değiştirme suretiyle kardeşleşme adeti Rus köylülerinde de görülmüştür (Jiv. Staria. 1912, I-II, sah. 109).

sahada çok yaygın bir âdet olduğu anlaşılmaktadır. Bu âdetin eski "anda„ törenine giren unsurlardan biri olduğuna hükmedebiliriz.

d) BİR NESNEYİ KERTME: Dede Korkut hikâyesinde tesbit edilen Oğuz andında kılıçla yeri kertmek âdetini gördük (4 §.). Manas destanının kahramanlarından Almanbet düşmanlarından öç alacağına ant ederken "bıçağıyle yere çapraşık çizgiler çizdi, bıçağını tekrar kınına soktu„ [42]. Ayni motifi Edige destanında da buluyoruz. Toktamış handan öç alacağını anlatmak için elindeki yoğurdu dilim dilim kesti ve karıştırdı [43]. Oğuz'ların *beşik kertme yavuklu* tâbirlerindeki *kertme* kelimesi de "anda - dünür„ olma âdetinin cari olduğu devrin hatırasıdır. Eski zamanda Yakut'lar dostluklarını bir ağacı kertmekle teyit ederlerdi [44]. Ağacı yahut yeri kertmenin ant ve sadakat unsuru olduğunu tarihî kayıtlar da teyit ediyor. Orta Asya kavimlerinden Wuhuan'lar hakkında Çin kaynağı şu malûmatı veriyor: "Bunların âdetinde sadakati göstermek için kertilmiş çubuk kullanılır. Yazıları olmadığı halde kimse ahdine aykırı hareket etmeğe cesaret edemez„ [45].

e) AYI KAFASI VE DERİSİ: Altaylıların ve Yakutların ant (kargış) töreninde görülen bu unsurlar totemcilik devrinden kalma âdettir. İptidaî zihniyete göre, totem canileri, yalancıları sevmez, onları cezalandırır. N. Haruzin'in verdiği malûmata göre "totemleri kaplan olan Bengal Santal'ları en muhteşem ant törenlerini kaplan derisi üzerinde yaparlar.„ [46]. Bütün kuzey kavimlerinde ayıya karşı saygı gösterme âdeti vardır. Bu âdet Sibirya Tayga'larından Norveç köylülerine kadar yayılmıştır. Altaylılarda ve Yakut'larda ayı adı tabu sayılan kelimelerdendir; Yakutlar ayıya *öbüge* (büyük baba) yahut *tıa toyono* (dağ efendisi), Altaylılar da *aba* (baba), *kayrahan* (büyük han) derler. Totemci kuzey kavimlerinde ayı Bengal Santal'larının kaplanı yerini tutmuş olsa gerektir.

Yakutlar ayı kafası bulunmadığı zaman at kafası üzerine ant içerler. Bu da Yakut'ların menşeleri hakkında söyledikleri bir efsane ile izah olunur. Bu efsaneye göre Yakut'ların ilk ataları yarısı at, yarısı kişi şeklinde bir yaratık olup gökten inmiştir [47]. Umumiyetle Türk kavimlerinde atların kafatasları yere atılmaz, fakat bir sırığa geçirilerek

[42] W. Radloff. Proben, V, sah. 35.

[43] P. M. Melioranskiy neşri metin, sah. 9 - 10 (Zapiski İRGO. XXIX. cildine «Soçineniye Çokana Çingizoviça Valihanova» (Zap. İRGO, XXIX. s. 240 rusça tercüme).

[44] Seroşevski, Yakutı, 551, not I.

[45] Hyacinth, I, 152; Prof W. Eberhard, Vuhuan'lardan bahsederken «Çentek çubuk kullanırlar; yazıları yoktur» diyor. «Çinin şimal komşuları» Ankara 1942, s. 48 (sadakattan bahsetmiyor).

[46] N. Haruzin, Etnografiya, IV, s. 82.

[47] H'yung-nu'lardan bir grup olan ve ata benziyen kavim hakkındaki Çin haberleriyle krş. (W. Eberhard, Çinin şimal komşuları, s. 70).

dikilir. Bu âdet Altaylardan ta İstanbula kadar gelmiştir. Çin kaynaklarına göre aynı âdet Gök Türklerde de vardı[48]. Eski Türk şamanlığında at kafatası mübarek nesne sayılmış olduğu şüphesizdir.

f) TIRNAK YALAMAK: Bu âdet şimdiye kâdar ancak Kırgız-Kazaklarda ve Lob-nor Türklerinde tesbit edilmiştir (4 §. ve not 18). Bu âdetin izahı güçtür. Her halde bu âdet tırnaklı (yırtıcı) bir totem üzerine yapılan kargış andı töreninin yankısı olsa gerektir. Bazı kuzey uluslarında ayı pençesi ve dişleri üzerine ant içme âdetine rastlanmıştır (N. Haruzin, Etnografya, IV, 82—83).

Muhtelif ant törenlerinde müşahede edilen bu eski unsurlardan anlaşılıyor ki, iptidaî devirlerde *ant* (yani dostluk ve kardeşlik tesisi için yapılan tören) ve kargış (yani gerçek ile yalanı ayırt etmek için yapılan tören) iki ayrı müessese olmuştur. Sonraları birbirine karıştırılmıştır. Mukaddesat üzerine ant etme âdeti yayıldıktan sonra kargış formülleri ancak folklorda muhafaza edilmiştir. Bununla beraber şamanist Türklerde kargış son yıllara kadar "tanrı yargısı„ mahiyetini "ant„ ismi altında muhafaza etmiştir.

[48] W. Eberhard, mez. eser, sah. 86.